

Ego-functies in hedendaagse ADHD-diagnostiek – Ardalan Najjarkakhaki - 07-03-2026

In de hedendaagse ADHD-diagnostiek is de nadruk vrijwel volledig verschoven naar het cognitief-neuropsychologisch concept van executieve functies, terwijl het oudere psychodynamisch en ontwikkelingspsychologisch concept van ego functies grotendeels is verlaten. Deze verschuiving gaat voorbij aan het feit dat ego functies als affectregulatie, impulscontrole, frustratietolerantie, doorzettingsvermogen, en zelfreflectie niet autonoom ontstaan, maar zich in de vroege kindertijd ontwikkelen door interactie met primaire verzorgers en de bredere omgeving.

In deze vroege fase fungeert de primaire verzorger als een hulp-ego. Het jonge kind kan spanning, frustratie en opwinding nog niet zelfstandig reguleren en leent deze regulerende functies daarom van de ander. De verzorger helpt impulsen te begrenzen, gevoelens te benoemen, wachten te verdragen en ervaring te organiseren in tijd en betekenis. Wat aanvankelijk van buitenaf wordt gereguleerd, wordt zo stap voor stap een interne structuur.

Wanneer deze ontwikkelingscondities instabiel, onvoorspelbaar, vertroetelend, verwaarlozend of intrusief zijn, raakt het proces van internalisatie verstoord. Aandacht wordt georganiseerd rond dreiging in plaats van exploratie. Impulscontrole blijft afhankelijk van externe begrenzing. Emoties overspoelen het denken in plaats van erdoor gemoduleerd te worden. Behoeften moeten zonder veel moeite bevredigd worden, en fantasieën moeten zonder veel werk realiteit worden.

Wanneer executieve moeilijkheden voortkomen uit persoonlijkheidspathologie in plaats van ADHD, weerspiegelen zij daarom niet een primair defect in aandacht of planning, maar de wijze waarop het ego georganiseerd is rond het reguleren van affect, zelfwaardering en relaties. Moeilijkheden met concentratie, initiatief, volharding en organisatie zijn in dit geval geen primaire cognitieve tekorten, maar secundaire gevolgen van stoornissen in identiteitsintegratie, objectrelaties en affectregulatie (Kernberg & Yeomans, 2013).

Bij de narcistische persoonlijkheidsstoornis worden aandacht en planning ondergeschikt aan de regulatie van het zelfgevoel. Taken die bewondering beloven, bevestiging van bijzonderheid of moeiteloze superioriteit, kunnen met opvallende intensiteit en focus worden nagestreefd. Daarentegen roepen taken die het risico op falen impliceren vaak uitstelgedrag, desorganisatie of een plotseling verlies van initiatief op. Kernberg en Yeomans noemen dit een defensieve devaluatie van activiteiten die het grandioze zelfbeeld bedreigen. Wat eruitziet als gebrekkige planning of taakvermijding functioneert psychodynamisch als bescherming tegen narcistische krenking en schaamte.

Bij de borderline persoonlijkheidsstoornis zijn executieve functies sterk toestandsafhankelijk. Onder relatief rustige omstandigheden kunnen aandacht en organisatie redelijk intact lijken. Wanneer echter hechtingsangst, verlating of intense affecten worden geactiveerd, stort het reflectieve functioneren in. Affect overspoelt het denken, impulsen domineren en doelen verschuiven snel. De persoon verliest de continuïteit van het zelf in de tijd. Deze stoornissen zijn ingebed in identiteitsdiffusie en instabiele objectrelaties in plaats van in stabiele cognitieve tekorten (Kernberg & Yeomans, 2013).

Bij de vermijdende persoonlijkheidsstoornis ontstaan executieve problemen voornamelijk uit chronische angst en schaamte. Aandacht is voortdurend gericht op mogelijke afwijzing en vernedering, waardoor er minder psychische ruimte overblijft voor taakgerichte concentratie. Planning en volharding worden ondermijnd door anticiperende angst, wat leidt tot uitstel, terugtrekking en eindeloze voorbereiding zonder uitvoering.

Bij de obsessief-compulsieve persoonlijkheidsstoornis is het executieve functioneren niet deficient maar rigide overgecontroleerd. Plannen, organiseren en inhibitie zijn gebonden aan regels, perfectionisme en intolerantie voor onzekerheid. Dit veroorzaakt problemen met flexibiliteit, schakelen en prioriteiten stellen. Taken worden uitgesteld of eindeloos verfijnd omdat elke afwijking van het ideale plan angst oproept. Besluitvorming raakt verlamd door de eis van absolute perfectie. Het werkgeheugen raakt overbelast met regels en details. Het probleem ligt niet in te weinig controle, maar in te veel controle.

Bij de theatrale persoonlijkheidsstoornis zijn aandacht en motivatie primair gericht op emotionele en interpersoonlijke stimulatie in plaats van op volgehouden instrumentele doelen. Executieve functies

zoals planning en taakvolharding worden ondergeschikt gemaakt aan de behoefte aan onmiddellijke respons, erkenning en affectieve impact. Hierdoor is men impulsief, gedesorganiseerd, snel verveeld, en aandacht voor details en punctualiteit wordt maar saai gevonden (MacKinnon, Michels & Buckley, 2015).